

უნივერსალური კომერციული ბანკების ინსტიტუციური პრობლემები

მსოფლიოს ყველა ქვეყანაში გახშირებულმა მაკროეკონომიკურმა რყევებმა და ფინანსურმა შოკებმა სრულიად ახალი რეალობის წინაშე დააყენა საბანკო სისტემები. გაძლიერდა მოთხოვნა მათ რეგულირებასა და ზედამხედველობაზე. საბანკო სისტემის ტრანსნაციონალიზაციამ გაართულა ცენტრალური ბანკების მხრიდან მათი რეგულირება.

კომერციული ბანკები იზიდავენ ფულად სახსრებს დეპოზიტარებისგან, ასევე ბანკთაშორისი სესხებიდან, რაც შეადგენს მათ პირველად რესურსებს. ამასთან, აქციების გამოშვების გზით ყიდიან წილს ინვესტორებზე ან იღებენ სესხებს და ამით ზრდიან კაპიტალს. ბანკების საქმიანობა არატრადიციულია, როცა ისინი შედიან სადაზღვევო ბაზარზე ან სააქციო ფონდებზე საქმიანობენ. სადაზღვევო საქმიანობა თავისი ხასიათით ახლოს დგას ბანკების საქმიანობასთან. ორივე სფერო არის რეგულირებადი და დაკავშირებულია საფინანსო რისკებთან.

ტერმინოლოგიური სიცხადისთვის უნდა აღინიშნოს, რომ მსოფლიო ლიტერატურაში ბანკების სახეების შესახებ განსხვავებული ასოციაციები არსებობს. უნივერსალური ბანკები მოიცავს როგორც კომერციულ ბანკებს, ასევე საინვესტიციო ბანკებს. იგი აერთიანებს ფინანსურ მომსახურებასაც, როგორცაა დაზღვევა. კომერციული ბანკების ქვეშ კი იგულისხმება მხოლოდ ის ბანკები, რომლებიც იღებენ დეპოზიტებს და სესხად გასცემენ მას.

ამერიკულ ლიტერატურაში კომერციული ბანკის ცნებას იყენებენ იმისათვის, რომ განასხვავონ საინვესტიციო ბანკისგან. კომერციული ბანკების ქვეშ ხშირად მიკროსაფინანსო ორგანიზაციებსაც მოიაზრებენ, ხოლო ევროპულ ლიტერატურაში კი ისინი გამიჯნულნი არიან.

სპეციალიზირებული ბანკები დარგობრივი ნიშნით განისაზღვრება და ზოგჯერ კლასიკურ ბანკებთან არის გაიგივებული, თუმცა მის ქვეშ, უნივერსალური ბანკებისაგან განსხვავებით, ასევე მოიაზრება ისეთი ბანკები, რომლებიც ფინანსური მომსახურების სრულ სერვისს არ სთავაზობს მომხმარებელს. „კლასიკური ბანკის“ ტერმინოლოგია იშვიათად იხმარება და იგი გაიგივებულია ან კომერციულ ბანკებთან ან საინვესტიციო ბანკებთან.

ამასთან, უნივერსალური ბანკი არ ნიშნავს მსხვილ ბანკს. ბანკი შეიძლება იყოს მსხვილი, მაგრამ არა აუცილებლად უნივერსალური. სპეციალიზირებულ, საინვესტიციო ბანკებს შეიძლება ჰქონდეს კომერციული ბანკებზე, დეპოზიტების მიღების უფლება. ეს მათთვის მნიშვნელოვანია, რამდენადაც მოსახლეობა დააინტერესონ გრძელვადიანი კაპიტალდაბანდებებით. ასეთი ბანკებისათვის კაპიტალდაბანდებების განხორციელება არის დომინანტური ფუნქცია. ხოლო კომერციული ბანკები კი, ვთქვათ აშშ-ში, რასაც

თემის (Community) ბანკებს უწოდებენ, ძირითადად გასცემენ მოკლევადიან სესხებს და აქვთ კარგი საგადასახდელი მომსახურების პირობები, მაგალითად ფერმერებისათვის.

2007-08 წლების გლობალურმა საფინანსო კრიზისმა გამოავლინა ის გარემოება, რომ მანამდე არსებულმა რეგულირებამ ბანკები ვერ დაიცვა ფასიან ქალაქებზე ფასების დაცემისაგან და გაურკვევლობისგან, რომელსაც „საკრედიტო ბუშტის“ კოლაფსი მოჰყვა. ამ კრიზისმა გამოავლინა აგრეთვე ის მნიშვნელოვანი გარემოება, რომ მსხვილი ბანკები სრულიადაც არ ნიშნავს უსაფრთხო ბანკებს. ეს კრიზისი სწორედ აშშ-ს და ევროპის განვითარებული ქვეყნების მსხვილ ბანკებს და უმსხვილეს კომპანიებს შეეხო, ამიტომ კვლავ დადგა საკითხი, თუ როგორი უნდა იყოს კომერციული ბანკები.

საკითხი, რომელიც ბოლო 5 წლის განმავლობაში საკამათო გახდა, არის ბანკების საქმიანობის არეალის გასაზღვრა. საქართველოში კომერციული ბანკები ახდენენ კაპიტალის ინვესტირებას სადაზღვევო და ფასიანი ქალაქებით მოვაჭრე კომპანიებში. ისინი უნივერსალური ბანკების პრინციპით მოქმედებენ.

2008-2009 წლებში, საქართველოში ფინანსური კრიზისის შერბილების მიზნით, განხორციელდა ბანკების ლიბერალიზაცია, რაც დაკავშირებული იყო ეკონომიკის სექტორების - მშენებლობის, ვაჭრობის, მრეწველობის და სხვ. - კრიზისულ მოვლენებთან. გაიზარდა ვადაგადაცილებული სესხების რაოდენობა, რომელმაც შექმნა ლიკვიდობის დიდი რისკები. ბანკებს მიეცათ არასაბანკო პროფილის ინვესტიციების განხორციელების უფლება. მათ, ძირითადად, „თი ბი სი ბანკმა“ და „საქართველოს ბანკმა“, დააბანდეს აქტივები უძრავი ქონებაში, დეველოპერულ კომპანიებში, მარკეტინგულ სანარმოებში, სამედიცინო სფეროში, სადაზღვევო სექტორში და სხვა. თუმცა მათ მიერ დაკავებული ბაზრის სეგმენტი ძალიან მცირე იყო და 0.8 პროცენტს შეადგენდა საბანკო სექტორთან შედარებით.

შემდგომ პერიოდში აღარ არსებობდა ამ რეგულირების შენარჩუნების აუცილებლობა, რადგან

აღნიშნული სექტორები გაჯანსაღდნენ და ჯერ 2010 წელს და შემდეგ კი 2014 წელს ეროვნულმა ბანკმა დასვა საკითხი შეეზღუდათ კომერციული ბანკების არატრადიციული საქმიანობა, ორი არგუმენტით: ა/. ინტერესთა კონფლიქტის არსებობით ძირითადად დეველოპერულ საქმიანობაში; ბ/. კონკურენტული გარემოს გასაუმჯობესებლად, რადგან ბანკებს შეეძლოთ ბაზრის სეგმენტებზე მონოპოლიის დამყარება, დომინანტური მდგომარეობის მოპოვება და არასაბანკო სფეროში კონკურენტული კომპანიებისათვის ხელის შეშლა.

უნდა აღინიშნოს, რომ იყო განსხვავებული მოსაზრება, რომლის თანახმად, ინტერესთა კონფლიქტს ადგილი არ ჰქონია და სამომავლოდ, არც მონოპოლიების ჩამოყალიბების საფრთხე ემუქრებოდა ბაზარს. იმასაც აღნიშნავდნენ, რომ ეროვნული ბანკის ეს პოზიტიური გადაწყვეტილება იყო იმდენად, რამდენადაც იგი საინვესტიციო გარემოს გაუმჯობესებას გამოიწვევდა და გაზრდიდა ბანკების რეპუტაციას.¹

ექსპერტების აზრით, სწრაფი ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთი შემაფერხებელი ფაქტორი საბანკო სექტორში არსებული პრობლემებია, როდესაც ბანკები პირდაპირ თუ ირიბად ჩართულნი არიან სხვადასხვა ბიზნესებში. ეს კი, ხელს უშლის ბიზნესის, მათ შორის მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებას. კლავს კონკურენციას. მართალია 2014-15 წლებში, ეროვნულმა ბანკმა გამოსცა შესაბამისი ინსტრუქცია, მაგრამ დატოვა მთელი რიგი ხვრელები, რამაც საბანკო სექტორს საშუალება მისცა რეალურად შეენარჩუნებინა არაპროფილური ბიზნესი. ეროვნული ბანკის ამ ინსტრუქციას ბანკებმა ადვილად აუარეს გვერდი, როდესაც ფორმალურად, თითქოსდა გამიჯნეს ეს საქმიანობა, მაგრამ რეალურად შვილობილი ორგანიზაციების მეშვეობით შეინარჩუნეს მათზე კონტროლი.²

ეროვნული ბანკის განცხადებით, რისკიანად ფასდებოდა ბანკების არატრადიციული საქმიანობა საშუალოვადიან პერსპექტივაში. შესაბამისად, გამკაცრდა ახალი ნებართვების გაცემა არატრადიციული საქმიანობის წამოწყებაზე. კომერციულ ბანკებს მიეცათ ვადა გამოსულიყვნენ არასაფინანსო სფეროდან.³ ეროვნული ბანკის ამ რეგულაციებით ხელი შეეწყო კონკურენციას, მონოპოლიზმის პრევენციას, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მცირე და საშუალო ზომის ბანკების არსებობისათვის. შეზღუდვის შემოღებით შეიქმნება მკაფიო ბარიერი, რათა შეანაბრეთ

1 ნათია კეკელიძე, სეზ-ის მიერ, ბანკებისთვის არატრადიციული საქმიანობის აკრძალვა საბანკო სექტორზე უარყოფითად არ აისახება – ზურაბ გვასალია (ინტერვიუ ზურაბ გვასალიასთან), The Tbilisi Times, 05.11.14, <http://www.ttimes.ge/archives/28257>

2 ნიკლაური ე, ამერიკაში ბანკების რიგით თანამშრომლებსაც კი შეზღუდული აქვთ სხვა ბიზნესში რაიმე ფორმით მონაწილეობა, (ინტერვიუ თემურ ბასილიასთან). Ge Comersant, 2017, 23 იანვარი http://www.commersant.ge/?m=5&news_id=46997&cat_id=8

3 საქართველოს ეროვნული ბანკის განცხადება, 31.10.2014. www.nbg.gov.ge

თანხები არ იყოს მიმართული ისეთი სეგმენტებისკენ, რომლებიც ტრადიციული საბანკო საქმიანობა არ არის. ამასთან, ბანკის აქციონერებს არ ეკრძალებათ ინვესტიციის სხვა ინდუსტრიებში განხორციელება.

რამდენადაც ეკონომიკის განვითარება ციკლურ ხასიათს ატარებს, ამიტომ იზადება კითხვა, თუ რამდენად მიზანშეწონილი იყო ამ საქმიანობის განხორციელება და თუ კრიზისები, რეცესია და სტაგნაცია კვლავ შექმნის ეკონომიკის დარგების განვითარების საფრთხეებს და კომერციულ ბანკებს გაეზრდებათ ვადაგადაცილებული სესხები, მაშინ იქნება თუ არა მიზანშეწონილი კვლავ განმეორდეს რეგულირების ეს მიდგომა? სადაზღვევო, სალიზინგო და საბროკერო კომპანიები შეიძლება თუ არა ჩაითვალოს ბანკების საქმიანობის პროფილად? აკრძალვა ამ სფეროებს არ შეეხება, რადგან ისინი არაპროფილურ აქტივებად არ ჩაითვალნენ. საერთაშორისო გამოცდილებით, ამ საკითხისადმი ყველა ქვეყანაში განსხვავებული მიდგომებია.

ევროპულ ქვეყნებში გავრცელებულია უნივერსალური ბანკების მოდელი, თუმცა ინვესტირების განსხვავებული შეზღუდვებით. აშშ-ში აკრძალული იყო საინვესტიციო ბანკებისა და კომერციული ბანკების შერწყმა და მათი ერთი ბანკის სახით საქმიანობა. ბანკების დაყოფა უკავშირდებოდა 30-იანი წლებში „დიდ დეპრესიას“. ამ პერიოდში პოლიტიკურად შეფასდა საფონდო ბირჟების მსხვრევა და 1933 წლიდან გადაწყდა ბანკების დაყოფა კომერციულ და საინვესტიციო ბანკებად, რადგან უნივერსალური ბანკები მიჩნეული იქნა არასტაბილურად.⁴ შემდგომ ეტაპობრივად განხორციელდა ბანკების ლიბერალიზაცია, 1999 წლიდან მიეცათ მათ შეერთების უფლება და ერთ ბანკად ჩამოყალიბება, რომელიც გააერთიანებდა კომერციულ ბანკს, სადაზღვევო კომპანიებს, საბროკეროებს და საინვესტიციო ბანკს სხვადასხვა კომბინაციით.⁵ ამით ჩამოყალიბდა მომხმარებლისათვის „ერთი სარკმლის პრინციპის“ მოდელი. თუმცა 2007-09 წლების კრიზისმა ამერიკაში კვლავ წარმოშვა ბანკების გამიჯვნის შესახებ დისკუსიები. ბანკების დამოუკიდებელ კომპანიებად გამიჯვნის ან კიდე ერთ ჰოლდინგში გაერთიანების საკითხი დადგა ევროპაშიც.

მკვლევარები აღნიშნავენ იმ ფაქტს, რომ ევროპული მოდელის წინააღმდეგ არგუმენტები ემყარება იმ გარემოებას, რომ მათი კონკურენტუნარიანობა აშშ-ს და აზიის ბანკებთან არის დაბალი, თუმცა აღიარებენ, რომ უნივერსალურ ბანკებს აქვთ უპირატესობები საინვესტიციო ბანკებთან შედარებით.⁶ კერძოდ, იგი მომხმარებელს სთავაზობს მომსახურების ფართო ასორტიმენტს და „ერთი სარკმლის პრინციპს“, რომლისთვისაც დამახასიათებელია დაბალი ტრანსაქცი-

4 The Glass -Steagall Act Of 1933.

5 The Gramm-Leach-Bliley Act (GLBA) of 1999.

6 Mike Adu-Gyamfi, (2016), Commercial and Investment Banking: Analysis of Separation or Unification, Journal of Insurance and Financial Management, Vol. 1, Issue 3 გვ. 25-34. [https://poseidon01.ssrn.com/..](https://poseidon01.ssrn.com/)

ული ხარჯი, უზრუნველყოფს მომხმარებლის მომსახურებას უფრო დაბალი დანახარჯებით, რამდენადაც მასშტაბის ეკონომიის საშუალება აქვთ. მათ ასევე ახასიათებთ ფინანსური სტაბილურობა, რამდენადაც შეუძლიათ ოპერაციების დივერსიფიკაცია. თუმცა ასეთ ბანკებს ახასიათებს ისიც, რომ მომხმარებელზე ორიენტაციის გამო უჩნდებათ ნეგატიური დამოკიდებულება და უნარი უზრუნველყონ ეფექტიანი ფინანსური გადანყვეტილება. ამიტომ, მიუხედავად მასშტაბის ეკონომიისა, მათი დანახარჯები მომხმარებლების მომსახურებაზე არის მაღალი. რაც უფრო მჭიდროა კავშირი კლიენტსა და ბანკს შორის, მით უფრო უკეთესია ბანკების შეფასება კლიენტების რისკის შესახებ. ამასთან, უნივერსალური ბანკებისადმი კლიენტების ნდობა მაღალია და ბაზრებს არ უძნელდებათ მათთვის დივერსიფიცირებული პროდუქტების მიყიდვა.

აქტივებზე უკუგების თვალსაზრისით, უნივერსალურ ბანკებს მსოფლიოში აქვთ უფრო მეტი შემოსავალი აქტივებზე (ROE), ვიდრე საინვესტიციო ან კომერციულ-მიკროსაფინანსო ბანკებს.¹ კრიზისის და აღმავლობის წლებში ყველა ბანკის საშუალო შემოსავალი ერთნაირი დინამიკით ხასიათდება, მაგრამ რეცესიის და კრიზისი შემდგომ წლებში უნივერსალური ბანკების მართვა უფრო ეფექტიანია. ამასთან, უნივერსალური ბანკების შემოსავლები ნაკლებად მცირდება ეკონომიკის რყევების დროს, იგი უფრო სტაბილურია საინვესტიციო ბანკებთან შედარებით. ეს კი ნიშნავს, რომ უნივერსალურ ბანკებს შეუძლიათ უფრო მეტად დააბალანსოს ბიზნეს ციკლები და ფინანსური ბაზრები, ვიდრე სპეციალიზირებულ ბანკებს. ეს კი მათი მომგებიანობის ზრდის აუცილებელი პირობაა.

უნივერსალური ბანკების სუსტი მხარეები იმაში ვლინდება, რომ მრავალმხრივი და დივერსიფიცირებული პროდუქტების გაყიდვა ექვემდებარება გან-

სხვავებულ მარეგულირებელ ნორმებს. ეს კი ქმნის პრობლემებს, განსაკუთრებით საბანკო მართვაში. საინვესტიციო საქმიანობაში ბანკის მენეჯერები ფოკუსირებულნი არიან პროდუქტებზე და რისკზე, ხოლო კომერციული ბანკები კი - მომხმარებლებთან ხანგრძლივადიან ურთიერთობებზე.

გარდა ამისა, უნივერსალური ბანკები ძირითადად მსხვილი ბანკები არიან და მათი ჩავარდნის შემთხვევაში ნეგატიური ეფექტი მთელ საბანკო სისტემაზე იქნება ძალიან დიდი, რაც განსაკუთრებით ბაზრის კლიენტების ნდობაზე აისახება.

მსხვილ უნივერსალურ ბანკებს შეუძლიათ ადვილად შეიძინონ ბაზრის მონოპოლიური ძალაუფლება, რაც მტკივნეულად აისახება სხვა ბანკებზე და მთელ ეკონომიკაზე. ამასთან კომერციული და საინვესტიციო ბანკების შერწყმა ქმნის ინტერესთა კონფლიქტს. ბანკი შეიძლება უფრო მეტად დომინირებული იყოს ინვესტირებაზე ან საგადასამხდლო საქმიანობაზე. ყველა ფუნქციის შეთავსებით რომელიმე ფუნქცია ხდება მეორეხარისხოვანი.

ბოლო წლებში, როგორც ევროპაში, ასევე აშშ-ში, ეკონომიკის დრამატულმა განვითარებამ (დაბალმა ზრდის ტემპებმა, ბანკების რეგულირების „დამძიმებამ“, საფინანსო რისკების არსებობამ) დააყენა საკითხი უნივერსალური ბანკების მიზანშეწონილობის შესახებ. არგუმენტად გამოიყენება ის, რომ სპეციალიზირებული ბანკების მიერ მომსახურება გაცილებით უფრო დაბალდანახარჯიანია.² ამასთან განსხვავებული საქმიანობების დაუბალანსებლობით, საფინანსო სისტემა ხდება მყიფე, ამიტომ ფინანსური ინსტიტუტების რესტრუქტურირაცია და მენეჯმენტის ცვლილებები არის აუცილებელი.

დღეს უნივერსალური ბანკების საკითხი კიდევ უფრო მწვავედ დაისვა ევროპაში და აღინიშნა, რომ ეს მოდელი არის ეკონომიკის, ფინანსური და სოციალური

1 Jan Schildbach (2012), Universal banks: Optimal for clients and financial stability, Global Financial, November 20. [http://www.dbresearch.in/PROD/..](http://www.dbresearch.in/PROD/)

2 Reed J., (2015), We were wrong about universal banking, Fincial Times, 11 November, 2015, <https://www.ft.com/content/255fafee-8872-11e5-90de-f44762bf9896>

სტაბილურობის საფრთხე.¹ მიუხედავად იმისა, რომ ევროპის ცენტრალური ბანკი ცდილობს კრედიტების წახალისებას, იგი ნაკლებად წარმატებულია. საქმე ისაა, რომ დღეს არსებობს ორი გამოწვევა: უზრუნველყონ ეკონომიკა საბანკო კაპიტალით და განავითარონ კაპიტალის ბაზარი. ეს ორი მიზანი ურთიერთშეუსაბამოა, როდესაც ქვეყანაში მხოლოდ უნივერსალური საბანკო მოდელი არსებობს. როდესაც ბანკი ცდილობს საინვესტიციო საბანკო საქმიანობის განვითარებას, მაშინ მას სჭირდება ჰქონდეს ანგარიშზე მსხვილი კაპიტალი, რომელსაც წარმართავს სარისკო ქმედებებისაკენ. მაგრამ, თუ არ აქვს სურვილი გაზარდოს კაპიტალი, რომელიც მის ზღვრულ შემოსავალს შეამცირებს, მაშინ მისი კომერციული საკრედიტო საქმიანობა იზღუდება. ბანკი დგას არჩევანის წინაშე: ან საკრედიტო რისკი ან საინვესტიციო რისკი, ან კაპიტალის ბაზარი ან კომერციული საქმიანობა. ეს წინააღმდეგობა განსაკუთრებით ვლინდება, როდესაც ბანკის დეპოზიტარი ასევე მისი მსესხებელია.

დღეს საქართველოში საფონდი ბირჟა განუვითარებელია და ბანკების საქმიანობა ძირითადად კომერციული ხასიათისაა, ამიტომ საქართველოს იმ ბანკებისთვის, რომლებიც უნივერსალურ საქმიანობას ეწევა (ასეთი ბანკი კი მხოლოდ რამდენიმეა და ისინი მსხვილ ბანკების რიცხვს მიკუთვნება), ეს წინააღმდეგობა არ არის არსებითი. მიუხედავად იმისა, რომ 2016 წელს მიღებული იქნა საქართველოს კაპიტალის ბაზრის განვითარების სტრატეგია,² ჩვენი აზრით, მნიშვნელოვნად არ შეცვლის კომერციული ბანკების ალტერნატივებს.

უნივერსალური ბანკების მომავალის საკითხი საქართველოში არ დგას. იგი ერთმნიშვნელოვნად არის აღიარებული, მართალია ევროპის ქვეყნებში მას ინტენსიურად განიხილავენ და კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებენ მათ მიერ განხორციელებულ არატრადიციულ საქმიანობებს, მაგრამ საქართველოში ეს საკითხი არ ქმნის ისეთ წინააღმდეგობებს, რომელიც ნეგატიურად იმოქმედებს ეკონომიკის სტაბილურობაზე

ევროპაში უნივერსალური ბანკების საქმიანობა მრავალ კრიტიკას იმსახურებს და მის მომავალს საეჭვო მიიჩნევენ, რამდენადაც ერთ-ერთი არგუმენტით, მათი პერფორმანსი, კერძოდ, ოპერაციები და აქტივებზე უკუყება არის გაუარესებული.³ ეს საკითხი კრიტიკულად არის დასმული აშშ-იც.

აშშ-ში გამოვლინდა, რომ გრძელვადიან პერიოდში (2002-2012 წლებში), როდესაც კომერციული ბანკები ახდენდნენ ექსპანსიას არატრადიციულ საქმიანობებში, უმცირდებოდათ შემოსავლები და სარგებელი დივერსიფიკაციიდან. მათი რისკები კი იზდებოდა. ის ბანკები, კი რომლებსაც აღწევდნენ დივერსიფიკაციის მაღალ დონეს ტრადიციულ და არატრადიციულ საქმიანობებში, პირიქით, მნიშვნელოვნად მცირდებოდა მათი რისკები, რომელიც განსხვავებული იყო კონკრეტული საქმიანობების მიხედვით. ეს კი მიუთითებდა იმაზე, რომ, შედეგები დამოკიდებულია საბანკო საქმიანობების ოპტიმალური ნაზავთან.⁴ შესაბამისად არგუმენტი იმისა, რომ უნივერსალურ ბანკების საქმიანობები ქმნის დივერსიფიკაციის შესაძლებლობას, რაც ამცირებს რისკის ზომას, მხოლოდ განსაზღვრული პირობით არის შესაძლებელი. ამავე პირობით, ბანკების მიერ სადაზღვევო და სხვ. საქმიანობების წარმოება არის დასაშვები.

ბანკების საქმიანობის დივერსიფიკაციის, მომგებიანობის და რისკების შესახებ სხვადასხვა ლიტერატურის გაცნობა მეტყველებს კვლევების სრულად განსხვავებულ შედეგებზე.

დივერსიფიცირება არ ნიშნავს დაბალ რისკს მაშინ, როდესაც ბანკების მიერ არატრადიციულ სფეროებში საქმიანობა დაკავშირებულია ამ სფეროში მათი საქმიანობის დაბალ სპეციალიზაციასთან და არასაკამარის ექსპერტიზასთან. ასეთ შემთხვევაში იზრდება ბანკების რისკები და შემოსავლიანობაც მცირდება. არსებობს სხვა კვლევები, რომლებიც ადასტურებენ, რომ არატრადიციული საქმიანობის შედეგად მნიშვნელოვნად შემცირდა ბანკების სარგებელი.⁵ რამდენადაც ბანკების „ჩავარდნა“ ფინანსური კრიზისი დროს შესაძლებელია გამოწვეული ყოფილიყო მათ მიერ არატრადიციული საქმიანობით, ბანკების დერეგულაცია არ შეიძლება მივიჩნიოთ საკმარისი პირობად იმისათვის, რომ ბანკები აღმოჩენილიყვნენ კრიზისში.⁶ სხვა კვლევები ადასტურებენ, რომ არატრადიციული საქმიანობები ვერ ზემოქმედებენ ბანკების არაეფექტიანობაზე, ხოლო საბანკო საქმიანობის შეზღუდვები კი ქმნიან ბანკების დანახარჯი-სარგებლიანობის

1 Goldschmidt P., (2016), High Time for Europe to Shed its „Universal Banking Model“, The Globalist. Rethinking Globalization, August 3, 2016, <https://www.theglobalist.com/europe-to-shed-universal-banking-model/>

2 კაპიტალის ბაზრის განვითარების სტრატეგია. ანგარიში, 2016 წლის აპრილი. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო, საქართველოს ეროვნული ბანკი. http://www.economy.ge/uploads/meniu_publicaciebi/ouer/kapitalis_bazris_ganvitarebis_strategia.pdf

3 Damian Chunilal, (2016), Why Universal Banks Are Failing, Bloomberg View, January, 27. <https://origin-www.bloombergvew.com/articles/2016-01-27/why-universal-banks-are-failing>

4 Michael Breia, Xi Yanga (2015), The universal bank model: Synergy or vulnerability? Preliminary Version, January, 2015, <https://gdrenice2015.sciencesconf.org/57696/document>

5 DeYoung, R., Rice, T. (2004), How do banks make money? The fallacies of fee income, Economic Perspectives. <https://chicagofed.org/.../economic-perspectives/2004/ep-4qtr2004-part3-deyoung-ric...> file:///C:/Users/User/Downloads/ep-4qtr2004-part3-deyoung-ric-...pdf.pdf;

6 DeYoung, R., Torna, G.(2013), Nontraditional banking activities and bank failures during the financial crisis, Journal of Financial Intermediation, Volume 22, Issue 3, July 2013, გვ. 397–421. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1042957313000028>

ზრდის პირობებს;¹ ზოგიერთ კვლევაში კი აღნიშნულია, რომ არასაბანკო, არატრადიციული საქმიანობა ამცირებს მათ საერთო რისკს, მაგრამ ზრდის ბაზრის სისტემურ რისკებს, რაც ანეიტრალებს დივერსიფიკაციის სარგებელს. დივერსიფიკაციით მიღებული სარგებელი არ არის საკმარისად დიდი იმისათვის, რომ გაფართოვდეს ბანკის საბაზრო ძალაუფლება არატრადიციულ სფეროებში, ფასიანი ქაღალდების და სადაზღვევო საქმიანობებში.² არატრადიციულ სფეროებში ბანკების უკუგება აქტივებზე არ არის მაღალი, მაგრამ საკმარის რისკიანია არასტაბილურობისა და ბაზრების „ჩავარდნის“ დროს, ამიტომ ასეთ საქმიანობებმა ვერ გააუმჯობესა აშშ-ში 1997-2004 წლებში უკუგება.³ გარემოება, თითქოს სარგებელი დივერსიფიკაციიდან იყოს უფრო მეტი, ვიდრე ის დანახარჯი, რომელიც გამოწვეულია რყევებით, არის ამ საკითხის მხოლოდ „შავი“ მხარე, რამდენადაც აშშ-ს ჰოლდინგური კომპანიების კვლევებით დასტურდება, რომ არასაპროცენტო შემოსავლები მიიღება მაღალი არასტაბილურობის პირობებში და იგი არავითარ შემთხვევაში არ არის იმაზე მეტი, ვიდრე საპროცენტო შემოსავლებია, ამიტომ დივერსიფიცირება არ უნდა იყოს დაკავშირებული ბანკების უკეთეს მოღვაწეობასთან, ხოლო არასაპროცენტო შემოსავლები კი - დაბალი რისკით მიღებულ მოგებასთან.⁴

ეს შეხედულებები, ერთის მხრივ, მართალია ავლენენ ბანკების არატრადიციული საქმიანობიდან მიღებული უკუგების უარყოფით სარგებელს, მაგრამ ცალსახად ვერ უარყოფენ დივერსიფიკაციის პოზიტიურ მნიშვნელობას, მეორეს მხრივ კი, აღიარებენ, რომ გარკვეულ პირობებში არატრადიციული საქმიანობის სარგებელი და დანახარჯი და განეული რისკები სწორედ ამ სფეროების ციკლური ხასიათიდან გამომდინარეობს და გარკვეულ პერიოდებში საქმიანობის დივერსიფიცირება ზრდის ბანკების ძალაუფლებას. თუმცა პრობლემაა თუ რამდენად უნდა იყოს მოქნილი ბანკი იმისათვის, რომ თავი დაიზღვიოს მოსალოდნელი რისკებისაგან ან როგორ უნდა ხდებოდეს უნივერსალური ბანკების რეგულირება. ბანკების

ზედამხედველობის ბაზელის კომიტეტი არ იძლევა პირდაპირ პასუხს არატრადიციულ საქმიანობაზე განეული აქტივების მართვის მიზნაშენიანობის შესახებ. ეს სფერო ცალკე რეგულირდება.

მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში, კომერციული ბანკების არატრადიციულ სექტორში განხორციელებულ ინვესტიციებთან დაკავშირებით, განსხვავებული დამოკიდებულება არსებობს და ამ საკითხს სხვადასხვანაირად განიხილავენ. ყველა ქვეყანას ინდივიდუალური და დამოუკიდებელი რეგულაციები გააჩნია. უნივერსალურ ბანკებს შორის არსებობს სხვაობა, რამდენადაც მათი სხვადასხვა ოპერაციული საქმიანობა ხშირად შეზღუდულია. ზოგიერთ ქვეყანაში მკაცრია არატრადიციული საქმიანობის რეგულირება, თუმცა მაინც ნებადართულია.

კომერციული ბანკებისათვის ქვეყნების უმრავლესობაში შეუზღუდავია ფასიანი ქაღალდების ფლობა და სადაზღვევო საქმიანობის წარმოება, რაც იმას ნიშნავს, რომ ამ სფეროებში საქმიანობის განხორციელება კომერციულ ბანკებს სრული სპექტრით შეუძლიათ. რაც შეეხება სხვა სფეროს, განსაკუთრებით კი ეკონომიკის დარგებს, კომერციულ ბანკებს ეკრძალებათ მათი განხორციელება.

1996-2012 წლებში მსოფლიო ბანკმა განახორციელა სისტემატური სოციოლოგიური კვლევა, რომლის მიზანი იყო გამოვლინა ზედამხედველობა და შეეფასებინა ისინი.⁵ ამ პერიოდში შეიცვალა დამოკიდებულება არატრადიციული საქმიანობების მიმართ. მნიშვნელოვნად შეიზღუდა არასაფინანსო კომპანიების მიერ ბანკების ფლობა და ასევე, ქვეყნების უმრავლესობაში აიკრძალა ბანკების მიერ არასაფინანსო ორგანიზაციების ფლობა. უძრავი ქონებისადმი დამოკიდებულება თითქმის იგივე დარჩა, ხოლო გაფართოვდა რეგულირება ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობაში და სადაზღვევო საქმიანობაში.

ამ კვლევის თანახმად, არასაფინანსო კომპანიების მიერ ბანკების ფლობა 124 ქვეყნიდან შეუზღუდავად ნებადართულია 16 ქვეყანაში, ხოლო 107 ქვეყანაში კი შეზღუდულია ან სჭირდება ნებართვა. მსოფლიოში მნიშვნელოვნად შეიზღუდა არასაფინანსო ორგანიზაციების მიერ ბანკების ფლობა.

ბანკების მიერ არასაფინანსო ორგანიზაციების ფლობაც შეიზღუდა. თუ ადრე 106 ქვეყანაში ნებადართული ან შეზღუდული იყო მისი ფლობა, 2012 წელს მხოლოდ 71 ქვეყანა დარჩა და აიკრძალა დამატებით 30 ქვეყანაში.

უძრავი ქონების სექტორი საკმაოდ საკამათო გახდა, რადგან მისი ფლობა აკრძალულია 48 ქვეყანაში, ხოლო ნებადართულია 37 ქვეყანაში. დანარჩენი ქვეყნები არეგულირებენ მას. წლების განმავლობაში იგი უმნიშვნელოდ შეიცვალა.

დაზღვევაში საქმიანობა შეუზღუდავია მხოლოდ

5 James R. Barth, Gerard Caprio, Jr., Ross, Levine., (2013), Bank Regulation and Supervision in 180 Countries from 1999 to 2011. გვ. 37. http://faculty.haas.berkeley.edu/ross_levine/papers/Bank_Regulation_and_Supervision_Around_the_World_15JAN2013.pdf;

1 Ana Lozano-Vivas , Fotios Pasiouras, (2008), The impact of non-traditional activities on the estimation of bank efficiency: international evidence, University of Bath School of Management, Working Paper, Series, 2008.01 <http://www.bath.ac.uk/management/research/pdf/2008-01.pdf>

2 Allen, L., Jagtiani, J. (2000), The risk effects of combining banking, securities and insurance activities, Journal of Economics and Business, 52(6): 485-497, November, 2000. https://www.researchgate.net/publication/222676258_The_Risk_Effects_of_Combining_Banking_Securities_and_Insurance_Activities; file:///C:/Users/User/Downloads/5143.pdf

3 Stiroh, K.J., (2006), A portfolio view of banking with interest and non-interest assets, Journal of money credit and banking, 38(5):1351-1361, August 2006.

4 Stiroh, K.J., Rumble, A. (2006), The dark side of diversification: The case of US financial holding companies, Journal of Banking and Finance, Volume 30, Issue 8, August 2006, Pages 2131-2161. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0378426605001342>

7 ქვეყანაში, ხოლო ქვეყნების უმრავლესობაში იგი რეგულირდება. თუ 1999 წელს ნებადართული ან შეზღუდული იყო ამ სფეროში ბანკების საქმიანობა და მათი რაოდენობა ერთობლივად შეადგენდა 76 ქვეყანას, 2012 წელს მათმა რაოდენობამ შეადგინა 98.

ფასიანი ქალაქებით ვაჭრობის სფეროში საქმიანობა შეუზღუდავი გახდა 62 ქვეყანაში და აკრძალულია მხოლოდ 9 ქვეყანაში. დანარჩენ ქვეყანაში ძირითადად იგი ნებადართულია.

ქვეყნების უმეტესობაში კომერციული ბანკებისთვის ფასიანი ქალაქების ფლობა შეუზღუდავია, სადაზღვევო საქმის წარმოება ნებადართულია, ხოლო ყველაზე მეტად აკრძალულია კი უძრავი ქონებაში საქმის წარმოება.

ქვეყნებში საბანკო საქმიანობის რეგულაციები გამომდინარეობს ამ ქვეყნის პრობლემებიდან და ინსტიტუციური განვითარების თავისებურებებიდან. მაგრამ ყველა ისინი ერთ პრინციპს უნდა ემსახურებოდნენ - ხელი შეუწყონ კონკურენციას და ეკონომიკის დარგების განვითარებას.

საქართველოში კომერციული ბანკების არატრადიციული საქმიანობა დღეისათვის საგანგაშო ნიშნულს არაა მიღწეული. მათ პორტფელში ძალიან მცირე წილი უკავია ასეთ საქმიანობებს, ამიტომ მნიშვნელოვან ზემოქმედებას რისკების შემცირებაზე ვერ მოახდენს, თუმცა ეკონომიკის ზომიერი და სტაბილურობის პირობებში იგი შექმნის მათი საბაზრო ძალაუფლების ზრდის შესაძლებლობებს, ხოლო ეკონომიკის დაცემის და სტაგნაციის დროს კი მისი უარყოფითი ეფექტი საკმაოდ მნიშვნელოვანი შეიძლება იყოს, რაც გაანეიტრალებს იმ სარგებელს, რომელსაც ბანკები ღებულობენ არატრადიციული საქმიანობებიდან. აქვე აღვნიშნავთ, რომ ეს გარემოებები არასაკმარისია იმისათვის, რომ აკრძალოს ბანკებს არატრადიციულ სფეროებში მოღვაწეობა და ჰოლდინგურ კომპანიებში გაერთიანება. საკუთრივ ეს პრობლემა რეგულირებადი უნდა იყოს და არ უნდა ექვემდებარებოდეს უნივერსალური ბანკების ფორმატის შეცვლას. დღეს ეს საკითხი არ არის აქტუალური თუ მხედველობაში მივიღებთ კომერციული ბანკების შემოსავლების სტრუქტურას,

საქართველოს კომერციულ ბანკებში არასაპროცენტო შემოსავლების წილი სულ აქტივებზე 0.2 პროცენ-

ტიდან 4 პროცენტამდეა, ხოლო სულ შემოსავლებში კი 1-დან 35 პროცენტამდე მერყეობს.

ბანკების ჯგუფების მიხედვით, მსხვილ ბანკებზე მოდის არასაპროცენტო შემოსავლების 4.4 პროცენტი სულ აქტივებში, ხოლო შემოსავლებში კი - 44.2 პროცენტი, ხოლო სხვა დანარჩენ ბანკებზე კი - შესაბამისად 1.3 პროცენტი და 12.1 პროცენტი. შედარებისათვის, აშშ-ში არასაპროცენტო შემოსავლების წილმა სულ შემოსავლებში ამ საუკუნის დასაწყისში 40 პროცენტს გადააჭარბა.¹ მას ჰქონდა ზრდადი დინამიკის სახე 2007 წლამდე, ხოლო შემდეგ კი შემცირდა და 2014 წელს შეადგინა 35.7 პროცენტი. 2015 წელს კვიპროსში და საბერძნეთში არასაპროცენტო შემოსავლები 80 პროცენტზე მეტი იყო, მაშინ როდესაც საფრანგეთში, ლუქსემბურგში და ფინეთში 40 პროცენტზე მეტი იყო, გერმანიაში, ლატვიასა და პორტუგალიაში - 50 პროცენტზე მეტი იყო, ხოლო ესტონეთში, ესპანეთში, ავსტრიაში, ბელგიასა და ჰოლანდიაში იგი 70 პროცენტზე მეტს შეადგენდა.²

საქართველოში მსხვილი ბანკების შემოსავლების სტრუქტურაში არასაპროცენტო შემოსავლებს უკავია საკმაოდ დიდი როლი, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ ისინი არიან ყველაზე მეტად არატრადიციული საქმიანობით დაინტერესებულნი, ხოლო სხვა ბანკების საქმიანობაში მათი წილი დაბალია. მიუხედავად ამისა, სულ მთლიანად საქართველოს საბანკო სისტემაში არატრადიციული საქმიანობიდან შემოსავლების წილი აქტივების მხოლოდ 1.6 პროცენტია, ხოლო სულ შემოსავლებში კი - მხოლოდ 15 პროცენტი, რაც იმას ნიშნავს, რომ ბანკები საქმიანობა ძირითადად ტრადიციული ხასიათისაა, არ არის ღრმად დივერსიფიცირებული და ეკონომიკისათვის სესხების გაცემა დომინირებს სხვა მიზნებზე.

ბიორგი გოგუაძე

1 Bank's Non-Interest Income to Total Income for United States, Economic Research, FRED, 17 August 2016, <https://fred.stlouisfed.org/series/DDEI03USA156NWDB>

2 Financial Stability Review (2016), Euro area financial institutions, European Central Bank, May 2016, გვ. 63. <https://www.ecb.europa.eu/pub/fsr/shared/pdf/3financialstabilityreview201605.en.pdf?a84cf3b106f7917997b6851eb1b5104b>

INSTITUTIONAL PROBLEMS OF UNIVERSAL BANKS

George Goguaдзе

RESUME

The article describes the positive and negative aspects of universal commercial banks. Through analyzing different studies high risks of non-traditional activities of the universal banks have revealed. It should be noted that despite of risks nobody can deny the importance of the diversification and in most countries banks ownership rights of securities are unlimited, insurance activities - authorized, and activities in real estate sector are prohibited. It is estimated that in Georgia the share of activities of commercial banks in non-traditional sectors is very small, banks are not deeply diversified and lending to economy is the dominating field of the banks.

Keywords: universal banks, diversification, the National Bank of Georgia